

LUDÁNYI ZSÓFIA

KUNA ÁGNES: NYELV, MEGGYŐZÉS, GYÓGYÍTÁS. A MEGGYŐZÉS NYELVI MINTÁZATAI A 16–17. SZÁZADI ORVOSI RECEPTBEN.

Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 210.

Budapest: Tinta Könyvkiadó. 206 lap

Az orvoslás a kezdetektől fogva az emberi kultúra szerves részét képezi. A különféle betegségekről, azok gyógyításáról koronként és kultúránként eltérő elképzelések éltek. Ezeknek az elképzeléseknek a nyelvi lenyomatait őrzik az egyes korokban keletkezett írásos dokumentumok. Kuna Ágnes munkája a magyar nyelvű írásos orvosi irodalom kezdeti szakaszára, a 16–17. századra koncentrál, ebből a korból maradtak fenn ugyanis nagyobb terjedelmű írásos emlékek.

A vizsgálat kiindulópontja, hogy a gyógyítás és a meggyőző kommunikáció szoros kapcsolatban áll egymással, s a hozzájuk kapcsolódó nyelvi cselekvések mind az egyes ember életét, mind az emberiség történetét egyaránt végigkísérik. A frappánsan megválasztott főcímben szereplő három fogalom – nyelv, meggyőzés, gyógyítás – egyből ráirányítja az olvasó figyelmét a munka kitűzött céljára: arra, hogy a meggyőzést a megismerés, a társas-kulturális meghatározottság felől, abból kiindulva közelítse meg. A könyv a gyógyítás és meggyőzés összefüggéseit és alakulástörténetét vizsgálja a 16–17. századi orvosi diskurzustartomány legjellemzőbb szövegtípusán, az orvosi recepten keresztül oly módon, hogy bemutatja a meggyőzés jelenségét és stratégiai műveleteit, a meggyőzéshez köthető nyelvi reprezentációk mintázatait.

A kötetben bemutatott elemzés abból indul ki, hogy a történeti szövegek kommunikatív eseményekként értelmezhetők. E felfogást támogatja a szerző által választott elméleti keret, a funkcionális kognitív pragmatikai nyelvszemlélet, amely lehetővé teszi, hogy a nyelvről és a világról való tudásunkat ne válasszuk el élesen egymástól, valamint hogy a nyelvről egyben egyéni mentális és szociokulturális teljesítményként, tevékenységként gondolkodhassunk.

A kötet – a felhasznált forrásoktól (173–174), a terjedelmes bibliográfiától (175–192) és a vizsgált kéziratok filológiai adatait, illetve a kutatáshoz felhasznált kérdőíveket tartalmazó mellékletektől (193–206) eltekintve – hat fejezetből áll. Az 1., bevezető fejezet (11–20) a gyógyítás és meggyőzés kapcsolatával foglalkozik. A szerző hangsúlyozza, hogy a gyógyító tevékenységnek mindig van egy személyközi, kapcsolati oldala, hiszen a beteg és a gyógyító kapcsolatát alapvetően meghatározza a bizalom, az odafordulás, melynek nyelvi kifejezői fontos szerepet játszanak a gyógyítás folyamatában, a megerősítésben, támogatásban. A szerző világos, logikus érvekkel indokolja kutatásának tárgyát, hogy miért is érdemes a 16–17. századi gyógyító-beteg kapcsolatában a meggyőzést

vizsgálni. Nem csupán amiatt, mert a történeti szempont a gyógyító kapcsolat folyamatjellegére irányítja a figyelmet, hanem azért is, mert a gyógyító kapcsolatnak a kommunikációban való folyamatos jelenléte valóban rávilágít annak a gyógyításban, gyógyulásban való létjogosultságára, kiemelten fontos szerepére. Mindemellett a történeti megközelítés általános tendenciák leírását is lehetővé teszi. A kutatási célok, kérdések, a felmerülő dilemmák ismertetése után a szerző részletesen foglalkozik a választott elméleti keret bemutatásával, a pragmatika és a történetiség viszonyával.

A 2. fejezet (21–34) a gyógyítás 16–17. századi jellemzőit, szociokulturális hátterét, valamint a korabeli gyógyítás egyik fő szövegtípusát, a receptet ismerteti. Hangsúlyozza a gyógyítás és a hozzá kapcsolódó szöveg-hagyomány rétegzettségét, azt, hogy az egyes szinteken a tudományosság más-más foka jellemző, s ebből adódóan a 16–17. századi orvosi dokumentumok vizsgálatakor feltétlenül figyelembe kell venni, hogy kik voltak / kik lehettek a szövegek szerzői, címzettjei és befogadói. A szerző a recept szövegtípusának elemzéséhez a kognitív funkcionális megközelítésből kiindulva a szövegtípust egyrészt tudásként, komplex sémaként, illetve ennek produktumaként és folyamatoként; másrészt egyidejűleg társas cselekvésként értelmezi.

A 3. fejezet (35–54) a meggyőzéshez kötődő elméleti összefoglalót tartalmazza. „A meggyőzés oly mértékben szerves része az emberi kommunikációnak, hogy mindig érdemes többit megtudni róla. Többet megtudni a meggyőzésről, úgy hisszük, azt is jelenti, hogy jobban megismerjük magát az emberi természetet” – idézi a szerző a 3. fejezet elején a Virtanen–Halmari (2005: 4) szerzőpárost, s állítás beigazolódnak látszik, hiszen a meggyőzés vizsgálata több évezredes hagyományokra tekint vissza. A bemutatott kutatásban a meggyőzés dinamikus folyamatként, kommunikatív stratégiai cselekvésként, társas jelentésképzésként értelmeződik a nyelvi tevékenységben. Leírásában fontos szerepet kap a kognitív nyelvszemlélet számos alapfogalma, továbbá szó esik számos más, a meggyőzéskutatás hagyományában alapvető fontosságú fogalom értelmezési lehetőségeiről (éthosz, logosz, páthosz, valamint az érték és az attitűd). Felmerül továbbá a kérdés, hogy értelmezhető-e a meggyőzés beszédaktusként. A meggyőzés folyamatában alapvetően fontos, hogy nyelvi fogalmilag mi dolgozódik ki explicit módon; és melyek azok a tényezők, amelyek implicit módon, a megnyilatkozó, illetve a befogadó háttértudásának részeként vesznek részt a jelentéslétrehozásban. Ezzel kapcsolatban kerül előtérbe a pragmatikában központi szerepet játszó stratégia fogalma.

A kötet negyedik fejezete (55–89) a nyelvi tevékenység észleléssel összefüggő tényezői alapján a meggyőzés hat műveletét mutatja be: a polarizálást, az intenzifikálást, a metaforizációt, a perspektiválást, az interperszonális közelítést-távolítást, valamint a pozicionálást. A szerző az egyes műveleteket elsősorban az orvosi diskurzustartomány múltjából és jelenéből vett példákkal szemléleti: különféle reklámokkal (óriásplakátok, tévéreklámok, szórólapok), betegtájékoztatókkal, de hoz példát házi orvosi rendeléseken gyűjtött orvos-beteg konzultációk szövegrészleteiből is.

A két hosszabb elméleti fejezetet (3. és 4.) követi a könyv legterjedelmesebb, 5. fejezete (90–165), amely részletesen ismerteti az empirikus vizsgálat anyagát, módszerét, a meggyőző szándék nyelvi reprezentációit és mintázatait a 16–17. századi receptekben, valamint a meggyőző hatás kérdésére is kitér.

A fejezet az empirikus vizsgálat anyagának és módszerének ismertetésével kezdődik. Bár a kötet szerzője több munkájában foglalkozott egy, a magyar orvosi nyelvre vonatkozó elektronikus korpusz létrehozásának lehetőségeivel (Kuna 2016; Kuna–Kocsis–Ludányi 2017), jelenleg még nem áll rendelkezésre ilyen korpusz, így az empirikus kutatás anyagát egy összeválogatott receptes könyvekből álló gyűjtemény, illetve legkorábbi orvosi könyvünk, az 1577-es *Ars medica* adják, összesen több mint 20 000 szöveg.

Az anyag bemutatása után a kutatás módszerének leírása következik, amely tartalmazza a fogalmi-nyelvi kategóriák kialakításának módját és szempontjait, valamint az Atlas.ti kvalitatív tartalomelemző szoftverrel történő elemzés lehetőségeit. A bemutatott elemzés már csak azért is figyelemre méltó, mert a magyar nyelvészeti kutatásokban az efféle szoftverek használata kevésbé elterjedt annak ellenére, hogy kvalitatív szempontú nyelvészeti elemzésekben is kiválóan alkalmazhatók (a kötetben bemutatott vizsgálat mellett l. pl. Juhász 2009; Kaló 2012; Kuna 2015; Domonkosi–Kuna 2018). A kvalitatív tartalomelemző programok segítségével a szövegben található elemzett jelenségek (szavak, szószerkezetek vagy hosszabb szövegrészek) kategóriákba sorolhatók, amelyeket az elemző kódokkal jelöl. A szoftveres elemzés lehetővé teszi a kategóriák gyakoriságának, együttes előfordulásainak bemutatását, illetve a kódolt nyelvi reprezentációk listázását is.

A szoftver ismertetését követően a szerző bemutatja a receptbeli meggyőzés fogalmi-nyelvi kategóriáit: 1) az ÁLTALÁNOS POZITÍV ÉRTÉKEKET (JÓSÁG/SZÉPSÉG/KELLEMESSÉG, CSODA/CSODÁLATOSSÁG, OKOSSÁG/BÖLCSESSÉG, FONTOSSÁG/HÍRESSÉG, SZERENCSE, EGYÉB); 2) a FOKOZOTTSÁGOT, 3) a KIPRÓBÁLTSÁGOT, 4) a BIZONYOSSÁGOT, 5) az IDŐTÉNYEZŐT, 6) A TERÁPIA EREDMÉNYÉT, 7) a HITELESSÉGET, AUTORITÁST, 8) az ÉRZELMI BEVONTSÁGOT, 9) az ÉRVELÉST, INDOKLÁST, 10) EGYÉB kategóriákat. A főkategóriák sok esetben még további (itt nem részletezett) alcsoportokra tagolódnak. A szerző minden egyes kategóriát gazdag példaanyaggal szemléltet, nézzünk meg ezek közül néhányat:

- (1) Ez orvosságot *én, Váradi Lencsés György megpróbáltam*, és igen igaznak találtatott. – A szerző a HITELESSÉG forrásaként jelenik meg.
- (2) *mert Hippokratész azt mondja* – Ebben a példában egyszerre jelenik meg egy harmadik személy mint a HITELESSÉG forrása, valamint az INDOKLÁS.
- (3) hamar *meggyógyítja, forrasztja* a sebet – A TERÁPIA EREDMÉNYE / GYÓGYULÁS metonímia jelenik meg.

Az elemzés arra is kitér, hogy a receptbeli meggyőző szándékhoz köthető fogalmi-nyelvi kategóriák milyen összefüggést mutatnak az elméleti részben bemutatott meggyőzési stratégiákkal. Továbbá összehasonlítja a meggyőzés kategóriáit a vizsgált anyagokban: az *Ars medicában* és a receptgyűjtemények-

ben. Mindkét anyagban a POZITÍV ÉRTÉK kategóriája jelenik meg leggyakrabban, valamint ugyancsak viszonylag nagy gyakorisággal jelenik meg a FOKOZOTTSÁG és A TERÁPIA EREDMÉNYÉNEK a kidolgozása. Ugyanakkor különbségek is mutatkoznak, például a receptgyűjteményekben több a POZITÍV ÉRTÉK, valamint A TERÁPIA EREDMÉNYÉNEK A KIDOLGOZÁSA, míg az orvosi könyvben gyakoribb a HITELESSÉG nyelvi reprezentációinak az előfordulása. Az empirikus vizsgálat összefoglalásaként megállapítható, hogy a receptbeli meggyőző szándék nyelvi kidolgozása szorosan összefügg a vizsgált szövegtípus forgatókönyvével.

Az empirikus kutatást ismertető terjedelmes fejezet utolsó alfejezete azzal az izgalmas kérdéssel foglalkozik, hogy a vizsgált korszakban vajon mennyire voltak meggyőzőek az orvosi receptekben található pozitív, meggyőző kommunikációs szándékot kifejező nyelvi formák. Természetesen ennek teljes körű rekonstruálására nincs mód, néhány lehetőség azonban akad. A szerző a választott szövegrészekre vonatkozó kérdőíves vizsgálatokkal kísérelte meg annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy mennyire lehettek meggyőzőek a receptbeli kifejezések. A következtetésként megfogalmazott válaszok a kérdőíves felmérés eredményein kívül építkeznek a 16–17. századi orvoslás tényezőire és a mai orvosi kommunikációra vonatkozó kutatásokra is.

Végezetül a kötet összefoglalással és kitekintéssel zárul (166–171), a tartalmi részeket pedig két részből álló függelék követi.

A Nyelv, meggyőzés, gyógyítás. A meggyőzés nyelvi mintázatai a 16–17. századi orvosi receptben című kötet rendkívül összetett munka. Egyfelől ismeretek gazdag tárházát nyitja meg mind a meggyőzés műveleteinek funkcionális kognitív megközelítésű leírása, mind pedig a gyógyítás és a meggyőző kommunikáció összefüggései iránt érdeklődőknek. Másrészt a kötet terjedelmes bibliográfiája és részletes módszertani kidolgozottsága rendkívül hasznos lehet hasonló témájú újabb kutatások kidolgozásához, tervezéséhez. A könyv fontos vonása a nagyfokú szakmaiságot tükröző, mégis világos fogalmazás, valamint a példákkal is szemléltetett magyarázatok sokasága. A kötet ábraanyaga is segíti a megértést.

A kötet izgalmas témaválasztása, új szemlélete, elméleti és gyakorlati kidolgozottsága alapján azt remélhetjük és várhatjuk, hogy a szerző az egészségügyi kommunikáció, a gyógyító-beteg kapcsolat nyelvészeti elemzésének témájában további jelentős műveket fog alkotni.

Irodalom

- Domonkosi Ágnes – Kuna Ágnes 2018. Kreatív-produktív módszerek és kvalitatív szövegelemzés a poétikai kutatásban. In: Domonkosi Ágnes – Simon Gábor (szerk.): *Nyelv, poétika, kogníció. Elmélet és módszer a poétikai kutatásban*. Eger: Líceum Kiadó. 113–137.
- Juhász Valéria 2009. A MaxQDA szövegelemző program. In: Nádor Orsolya (szerk.): *A magyar nyelv mint európai világnyelv. MANYE XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus*. CDMelléklet. Budapest: MANYE – Balassi Intézet.
- Kaló Zsuzsanna 2012. *A pszichológiai ágencia kognitív nyelvészeti leírása droghasználói narratívákban*. Doktori disszertáció. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. 78–88.
- Kuna Ágnes 2016. A Magyar Orvosi Nyelv Korpusza. *Magyar Orvosi Nyelv* 16/1: 26–30.
- Kuna Ágnes – Kocsis Zsuzsanna – Ludányi Zsófia 2017. A Magyar orvosi nyelv 16–17. századi alkorpusza. Tervezet, átírás, annotálás. In: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei IX*. Szeged: SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék. 239–253.
- Virtanen, Tuija – Halmari, Helena 2005. Persuasion across genres. Emerging perspectives. In: Halmari, Helena – Virtanen, Tuija (eds.): *Persuasion across genres*. (Pragmatics and New Beyond Series Vol. 130.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 3–24.